

Ukrainan kriisi mediassa

Kuvien kertomukset ja kierto muuttuvassa visuaalisessa taloudessa

Netherlands mourns as bodies of MH17 plane crash victims are flown home

Dutch royals and premier Mark Rutte join relatives at Eindhoven airport to receive 40 coffins arriving from Ukraine disaster site

A coffin of a person who died on Malaysia Airlines flight MH17 is moved at Eindhoven airbase, Holland.

Parents of three children killed on MH17 living in 'a hell beyond hell'

Anthony Maslin and Marie Norris, parents of Mo, Evie and Otis, who were killed along with grandfather Nick Norris, release statement saying their 'pain is intense and relentless'

Evie Maslin, aged 10, with her brother Mo, aged 11, and eight-year-old Otis.

Oranssi maa pukeutui mustiin

Oranssi maa pukeutui mustiin. Keskustelttiin, miten maan väki on käsitellyt surun. Oranssi maa pukeutui mustiin. Keskustelttiin, miten maan väki on käsitellyt surun. Oranssi maa pukeutui mustiin. Keskustelttiin, miten maan väki on käsitellyt surun.

Niederlande:
Ein Land sucht die Schuldigen
Rechtshilfe für Götter
gibt als Massenmörder

Risse in Putins Propaganda-Gebäude

Nyheter
Flygkraschen i Ukraina
Nederländerna ett land i chock efter kraschen

"Ukrainarna skäms över att det här har hänt i deras land"

Tutkimushankkeen kuvaus

Hankkeessa tarkasteltiin syksyllä 2013 alkaneen Ukrainan konfliktin käsittelyä journalismissa ja sosiaalisessa mediassa. Ukrainan kriisi on muuttanut maailman geopoliittisia asetelmia ja luonut turvallisuuspoliittisia jännitteitä Eurooppaan. Ukrainan kriisi on myös osoittanut, että sosiaalista mediaa käytetään yhä enemmän valtiollisen ja yksityisen vaikuttamisen välineenä. Suomen geopoliittinen asema, aikaisemmat idänsuhteet ja nykyinen rooli Natoon kuulumattomana EU:n jäsenenä herättää kysymyksen Suomen mediasisältöjen mahdollisesta erityisyydestä muiden länsimaiden tiedotusvälineisiin verrattuna. Suomen julkisen keskustelun näkökulmasta Ukrainan kriisi poikkeaa merkittävästi esimerkiksi vuoden 2008 Venäjän ja Georgian välisestä sodasta. Ukrainan kriisin yhteydessä Suomen poliittinen johto on ilmaissut seisovansa yhteisessä rintamassa EU-maiden kanssa Ukrainaan liittyvissä kannanotoissa sekä Venäjän vastaisissa pakotteissa. Samaan aikaan on puhuttu Suomen ja Venäjän erityissuhteesta sekä poliittisten toimijoiden ja median mahdollisesta 'suometumisesta'.

Tämän tutkimuksen lähtökohtana oli, että journalismilla on ollut huomattava rooli Ukrainan kriisin luomien jännitteiden luomisessa ja muokkaamisessa. Erityisesti kuvilla on ollut keskeinen rooli kriisiuutisoinnissa, sillä kuvat leviävät nopeasti yli kulttuuristen rajojen ja vaikuttavat vahvasti tunteisiin. Tutkimuksessa onkin puhuttu siirtymästä joukkoviestinnän ajan 'teknosodasta' uuden verkostoituneen median ajan 'kuvasotaan'. Toimittajat ja erityisesti sotakirjeenvaihtajat uutisoivat kansainvälisistä konflikteista vaikeissa olosuhteissa, joita luonnehtivat paitsi henkilökohtainen vaara myös vaikeudet saada tapahtumista riippumatonta ja luotettavaa tietoa sekä jatkuva verkkovälitteinen informaationsodankäynti, jolla pyritään vaikuttamaan konfliktista ja sen osapuolista muotoutuvaan julkiseen kuvaan. Tutkimuksessa on myös tuotu toistuvasti esiin, että median tapaan uutisoida sodista ja konflikteista vaikuttaa voimakkaasti maan geopoliittinen asema.

Hanke tuotti tärkeää tietoa siitä, miten uutismedia on käyttänyt saatavilla olevaa kuvamateriaalia Ukrainan kriisin eri vaiheissa ja millä tavalla kuvat osallistuvat konfliktin ja sen osapuolten esittämiseen. Hanke antoi myös tutkittua tietoa toimittajien Twitterin-käytöstä osana sotauutisointia sekä tuotti näkökulmia usein varsin epämääräiseen keskusteluun "suometumisesta" ja suomalaisen journalismin sisällöstä suhteessa muihin länsimaihin. Samalla hanke antaa aineksia myös journalismieettiseen pohdintaan kuvien käytöstä sekä median roolista sodan ja kriisin aikana.

Hankkeen tutkimuskysymykset olivat:

- 1) Miten suomalainen ja eurooppalainen valtamedia esittivät Ukrainan tapahtumat loppuvuoden 2013 Kiovan mielenosoituksista lähtien?
- 2) Miten Suomen geopoliittinen asema mahdollisesti näkyy Ukraina-Venäjän kriisiä koskevassa suomalaisen valtamedian journalismissa?
- 3) Miten kuvat kiertävät sosiaalisessa mediassa? Miten sosiaalista mediaa, Twitteriä, käytetään informaationsodan olosuhteissa?

Tutkimus toteutettiin Helsingin yliopiston Sosiaalitieteiden laitoksen tutkimuskeskus CRC:n ja Tampereen yliopiston COMET-tutkimuskeskuksen yhteistyönä, ja se päättyi huhtikuun lopussa 2016. Tutkijaryhmään kuuluivat hankkeen johtaja, professori Mervi Pantti (HY), tutkija Markus Ojala (HY/CRC) ja tutkija Jarkko Kangas (TaY/COMET).

Tutkimuksen aineistot

Kansainvälinen vertailu on keino selvittää suomalaisen median erityisyyttä, eli miten suomalaisen median välittämä kuva Ukrainan tilanteesta mahdollisesti on poikennut muiden länsimaiden laatumedioiden rakentamasta kuvasta. Tätä tarkasteltiin neljän laatulehden – *Helsingin Sanomat*, *Dagens Nyheter*, *Die Welt* ja *The Guardian* – uutisoinnin visuaalisen analyysin avulla. Sanomalehtien

kuvien lisäksi analysoitiin Suomen Yleisradion ja MTV:n tv- uutisten visuaalista kerrontaa. Valtamedian uutisointia tarkasteltiin neljän keskeisen tapahtumajakson yhteydessä:

1. Kiovan mielenosoitusten kärjistyminen aseellisiksi yhteenotoiksi, presidentti Janukovitshin syökseminen vallasta ja Krimin valtauksen aloittaminen Venäjän toimesta (21.–27.2.2014);
2. Odessan väkivaltaisuuDET sekä Ukrainan joukkojen ja Itä-Ukrainan separatistien yhteenotot (3.–7.5.2014);
3. MH17-matkustajakoneen alasampuminen, tapahtumien selvittely ja uusien talouspakotteiden asettaminen Venäjälle EU:n ja Yhdysvaltain toimesta (17.–31.7.2014);
4. Minskin tulitaukoneuvottelut sekä taistelut Debaltsevessa (11.–21.2.2015).

Sosiaalisen median roolia Ukrainan kriisin uutisoinnissa tarkasteltiin ensinnäkin analysoimalla kolmen suomalaisen paikan päällä olleen toimittajan – Pekka Hakala (HS), Anna-Lena Laurén (HBL, SvD) Erkkä Mikkonen (Yle) – Twitterin-käyttöä Itä-Ukrainan aseellisen konfliktin alkuvaiheessa huhtitoukokuussa 2014. Toiseksi, hankkeessa tarkasteltiin erityisesti toimittajien julkaisemia ja välittämiä kuvia Twitterissä. Tätä tarkoitusta varten kerättiin kahden vaikutusvaltaisen Moskovan-kirjeenvaihtajan (Alec Luhn ja Shaun Walker, *The Guardian*) ja palkitun sotakuvaajan (Paul Hansen, *Dagens Nyheter*) kuvia sisältävät tviitit kahden kuukauden ajalta (1.7.–31.8.2014).

Tutkimushankkeen keskeiset tulokset

Visuaalinen analyysi osoitti, että suomalaisen valtamedian tavat kuvittaa Ukrainan kriisiä noudattivat voittopuolisesti eurooppalaisen laatulehdistön yleistä linjaa. Uutisten kuvituksessa korostuivat kaikissa seuratuissa medioissa sodan aiheuttamat tuhot sekä siviilien kärsimys. Suomalaiset uutisvälineet toivat siten Ukrainan kriisiin liittyvän väkivallan lähelle lukijoitaan ja katsojiaan korostaen Euroopassa syttyneen aseellisen konfliktin inhimillistä hintaa. Yhteinen linja kotimaan ulkomaisten uutisvälineiden kesken ulottui myös siihen, miten konfliktiin liittyvät osapuolet saivat vaihtelevasti näkyvyyttä konfliktin eri vaiheissa. Kriisin alkuvaiheissa uutiskuvastoa hallitsivat Maidanaukion mielenosoittajat, kun taas Itä-Ukrainan taistelujen ja MH17-turman yhteydessä uutiskuvissa näkyi pääosin Ukrainan sotilaita ja separatistitaistelijoita. Minskin neuvottelujen yhteydessä puolestaan kansainväliset valtiojohtajat ottivat pääroolin. Yhteistä vertailluille viestimille oli myös se, että Ukrainan joukot esitettiin todennäköisemmin myönteisessä valossa ja separatistit kielteisessä valossa kuin päinvastoin ja että Venäjän presidentti Vladimir Putin oli uutiskuvissa kaikista poliittisista johtajista näkyvin. Havaittuja yhtäläisyyksiä kriisin visuaalisessa esittämisessä selittää yhtäältä kansainvälisten kuvatoimistojen vahva rooli uutiskuvien lähteenä ja toisaalta kriisin muuttuvat vaiheet uutistapahtumina. Samoin EU:n yhteisen Ukraina-politiikan kiinnittyminen nimenomaan Venäjän-vastaisiin pakotteisiin selittää osaltaan sitä, miksi länsieurooppalaiset tiedotusvälineet nostivat toistuvasti esiin Putinin roolin konfliktin osapuolena.

Näistä yhtäläisyyksistä huolimatta suomalaisten ja ulkomaisten välineiden välillä oli myös kiinnostavia eroja kriisin visuaalisessa esittämisessä. *Helsingin Sanomat* turvautui vertailluista lehdistä vähiten kansainvälisten uutistoimistojen kuvamateriaaliin. *Helsingin Sanomien* artikkeleista 60 prosentissa käytettiin kuvatoimistojen kuvia, kun sama osuus oli 65 prosenttia *Dagens Nyheterissä*, 78 prosenttia *The Guardianissa* ja peräti 92 prosenttia *Die Weltissa*. Lisäksi suomalaiset mediat painottivat Venäjän roolia konfliktissa vähemmän kuin ulkomaiset julkaisut. Vaikka Putin oli myös suomalaisissa medioissa näkyvin poliittinen johtaja, hänet esitettiin suomalaisviestimissä useimmiten kansainvälisessä yhteydessä, kun taas ulkomaiset julkaisut esittivät Putinin kuvituksessa usein yksin. Suomalaiset mediat korostivat näin ulkomaisia viestimiä enemmän kriisin osapuolten välisiä suhteita, yhteistyötä ja neuvotteluprosesseja yksittäisten osapuolten ja heidän yksipuolisten toimiansa sijaan. Vertaileva analyysi toi myös esiin, että *Helsingin Sanomien* kuvalliset esitykset Putinista olivat pääosin neutraaleja, kun taas ulkomaisissa lehdissä Putin esitettiin toistuvasti korostuneen kielteisessä valossa.

Suomen geopoliittinen asema näkyi Ukrainan kriisin uutisoinnissa kahdella tapaa. Yhtäältä Suomen asemoituminen länteen ja liittyminen EU:n Venäjän-vastaiseen pakoterintamaan heijastuivat tavassa, jolla uutisvälineet korostivat Venäjän roolia kriisissä ja esittivät EU-johtajat pääosin myönteisessä valossa rauhantekijöinä. Esimerkiksi *Helsingin Sanomien* pääkirjoituksissa puolustettiin Venäjän-vastaisia pakotteita ja tuotettiin tulkintaa kriisistä nimenomaan Venäjän hallinnon synnyttämänä, ylläpitämänä ja militarisoimana konfliktina. Toisaalta suomalaismediat, erityisesti *Helsingin Sanomat* ja Yleisradio, välttivät esittämästä Putinista voimakkaan kielteisiä visuaalisia ja sanallisia kuvauksia. Putinin esittäminen autoritaarisena, aggressiivisena, laajentumishaluisena ja arvaamattomana lännen vihollisena oli huomattavasti suomalaisviestimiä voimakkaampaa vertailussa olleissa ulkomaisissa lehdissä. Suomen geopoliittinen asema Venäjän naapurina sekä suurvaltakamppailuissa neutraaliutta korostava ulkopoliittinen perinne saattoivat siten ilmetä suomalaisten viestinten pidättyvyytenä suhtautumisessa Putinin Venäjään ja päätöksenä välttää vastakkainasetteluja lietsovia ja vastapuolta demonisoivia esityksiä.

Analyysi suomalaisten ulkomaankirjeenvaihtajien Twitterin-käytöstä osoitti, että toimittajien käytännöt sosiaalisen median suhteen vaihtelevat huomattavasti. Läheskään kaikki Ukrainan kriisistä uutisoineet toimittajat eivät käytä Twitteriä, mutta toisaalta sosiaalinen media voi palvella useampaa tarvetta konfliktiraportoinnin yhteydessä. Tarkastellut toimittajat käyttivät Twitteriä mm. omien silminnäköhavaintojensa välittämiseen tapahtumapaikoilta, muuhun raportointiin, tiedon, mielipiteiden ja näkökulmien jakamiseen, tietojen pyytämiseen, varmistamiseen ja paikkaamiseen sekä henkilökohtaiseen yhteydenpitoon ja kollegiaaliseen tukeen. Näin toimittajat saattoivat aktiivisesti osallistua Twitterissä käytävään informaationsotaan Ukrainan tapahtumia koskevista faktoista ja niiden tulkinnasta. Toisaalta näkyvä asema Twitterin uutisvirroissa altistaa toimittajat myös kasvavalle yleisön kritiikille, kyseenalaistamiselle ja haastamiselle. Ukrainan kriisin tapaisen informaationsodan olosuhteissa sotakirjeenvaihtajiin kohdistuvilla vaikutuspyrkimyksillä voikin olla vaikutusta siihen, miten he kokevat oman roolinsa konfliktissa. Tarvitaan kuitenkin lisää tutkimusta siitä, missä määrin aktiivinen läsnäolo sosiaalisessa mediassa voi vahvistaa tai muokata toimittajien käsitystä omasta roolistaan suhteessa konfliktiin osapuoliin.

Analyysi journalistien välittämistä ja julkaisemista kuvista Twitterissä osoitti, että Twitter hämärtää julkisen ja yksityisen välistä rajaa ja tarjoaa mahdollisuuden toimittajien omien kokemusten ja tunteiden reflektointiin, moraalisten kannanottojen esittämiseen sekä sosiaalisen logiikan mukaisesti huumorin viljelemiseen. Kiinnostava huomio oli, että Moskovan-kirjeenvaihtajat ottivat aktiivisesti kantaa Venäjän informaationsotaan. Suurin osa julkaistuista tai uudelleentviitatuista kuvista (n. 60%) oli peräisin uutismedioilta. Toimittajien omat kuvat muodostivat n. 30% ja sosiaalisesta peräisin olevat kuvat n. 10% kuvatviiteistä. Analyysi osoitti, että toimittajat kertoivat Twitterissä Ukrainan kriisistä kolmella tasolla. Ensimmäisellä tasolla kuvatviitit vastasivat täysin perinteisiä journalistia normeja ja käytäntöjä: kuvat julkaistiin niiden uutisarvon vuoksi ja noudattivat eettisiä normeja. Toisella tasolla kuvatviiteissä hämärtyi julkisen ja yksityisen raja ja toimittajat käyttivät kuvia todisteina tai argumenttinsa vahvistajina ottaessaan kantaa johonkin kriisiin liittyvään ilmiöön. Kolmannella tasolla kuvatviitit olivat henkilökohtaisia ja käsitelivät uutisten sijasta toimittajien kokemuksia tai arkipäiväisiä havaintoja.

Julkaisut ja vaikuttavuus

Hanke tuotti runsaasti kansainvälisen tason julkaisuja ja sen tuloksia esiteltiin useissa kansainvälisissä konferensseissa, muun muassa Nordmedia- ja ICA-konferensseissa. Tutkijaryhmä tuotti viisi kansainvälistä vertaisarvioitua artikkelia, yhden kotimaisen vertaisarvioitun artikkelin ja yhden vertaisarvioitun kirjanluvun. Lisäksi hankkeen tuloksiin kuuluu kansainvälinen toimitettu kirja *Media and the Ukraine Crisis: Hybrid media practices and narratives of conflict* (Peter Lang, 2016), joka koostuu kansainvälisten median, journalismin, kansainvälisten suhteiden ja politiikan tutkijoiden artikkeleista. Teoksessa keskitytään yhtäältä Ukrainan kriisiin liittyvien toimijoiden mediastrategioihin ja toisaalta median rakentamiin kertomuksiin Ukrainan kriisistä.

Julkaisut:

Kangas, Jarkko, Ojala, Markus & Pantti, Mervi (2015) Lännessä olemme, itään katsomme. Ukrainan kriisin kehukset ja Venäjän esitykset suomalaisissa mediakuviissa. *Media & viestintä* 38: 4, 187–209, <<http://mediaviestinta.fi/blogi/lannessa-olemme-itaan-katsomme/>>.

Ojala, Markus, Pantti, Mervi & Kangas, Jarkko (2016) Professional role enactment amid information warfare: War correspondents tweeting on the Ukraine conflict. *Journalism* (sähköinen julkaisu ennen painojulkaisua, <https://doi.org/10.1177/1464884916671158>)

Pantti, Mervi (toim.) (2016): *Media and the Ukraine Crisis: Hybrid media practices and narratives of conflict*. New York, London: Peter Lang.

Pantti, Mervi (2016) The Ukraine conflict and the media: An introduction. Teoksessa Pantti, Mervi (toim.): *Media and the Ukraine Crisis: Hybrid media practices and narratives of conflict*. New York: Peter Lang.

Ojala, Markus & Kaasik-Krogerus, Sigrid (2016) Popular geopolitics in the shadow of Russia: The Ukraine conflict in Finnish and Estonian newspaper editorials. Teoksessa Pantti, Mervi (toim.): *Media and the Ukraine Crisis: Hybrid media practices and narratives of conflict* (ss. 139–155). New York: Peter Lang.

Ojala, Markus, Pantti, Mervi & Kangas Jarkko (2017) Whose war, whose fault? Visual framing of the Ukraine conflict in Western European newspapers. *International Journal of Communication* 11 474–498. <http://ijoc.org/index.php/ijoc/article/view/5917/1912>

Ojala, Markus & Pantti, Mervi (2017) Naturalising the New Cold War: The geopolitics of framing the Ukrainian conflict in four European newspapers. *Global Media and Communication* (julkaistaan numerossa 1/2017).

Kangas, Jarkko (2017) Picturing war or peace? Visual media coverage of the Ukraine conflict. (julkaistaan lehdessä *Nordicom Review*).

Pantti, Mervi (2017) Image tweets and emotion work in the Ukraine Conflict (julkaistaan lehdessä *Media, Culture & Society*).

Konferenssisitelmät:

Jarkko Kangas: Imaging the new Cold War? Visual framing of the Ukraine crisis in Finnish and Western European Press: A Geopolitical Perspective. *NordMedia-konferenssi* 13.–15.8.2015, Kööpenhamina.

Mervi Pantti: Fake News: Struggle over news coverage of the Ukrainian conflict. *The Future of Journalism Conference: Risks, Threats and Opportunities* 10.-11.9. 2015, Cardiff.

Markus Ojala: War Correspondents Tweeting on the Ukraine Conflict. *Median ja viestinnän tutkimuksen päivät* 8.-9.2016, Helsinki.

Mervi Pantti: Twitter as working-through: Frontline journalists' affective management of information war. *66th ICA Annual Conference* 9.-14.6. 2016, Fukuoka, Japani.